

3. Лукьянец В. С. Высокие когнитивно-гуманитарные технологии и их роль в преобразении человека / В. С. Лукьянец // Totalogy. – 2013. – № 3. – С. 37–53.

4. Лук'янець В. С. Ключові напрями сучасного оновлення методологічної бази науки // Індустрія наукових знань доби високої електроніки. – К. : УкрСІЧ. – 2013. – С. 1–144.

5. Медиафилософия. Основные проблемы и понятия / под. ред. В. В. Савчука. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского философского общества. – 2008.

Проанализировано будущее состояние планетарной цивилизации, в которое ее ввергает нарастающий шквал nano-био-гено-нейро-инфо-компьютерно-медийных революций. Предложена оценка глобальных угроз комплекса био-психо-социодуховных составляющих человека. Охарактеризованы последствия научно-технологического вторжения NBICS-технологической цивилизации в фундаментальные первоосновы неживой, живой и мыслящей материи.

Шквал NBICS-революций, коллаидинг, клонинг, компьютинг, био-психо-социальные атрибуты человека, нейро-компьютерное протезирование человеческих органов, органы коммунального пользования, улучшения человеческой функциональности.

The article presents the analyse is of the future of planetary civilization in which growing barrage of NBICS-revolutions plunges it. Global threats complex bio-psycho-socio-spiritual components of a person is estimated. Consequences of scientific and technological in vasion NBICS-technological civilization in basic primordial inanimate, living and thinking matter is characterized.

Flurry NBICS-revolutions collayding, cloning, computing, bio-psycho-social attributes of human neuro-prosthetics computer human bodies, municipal use, improving human performance.

УДК 113: 009

ГУМАНІТАРІЯ ТА НАУКИ ПРО ПРИРОДУ: ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ

М. М. Кисельов, доктор філософських наук, професор*

Проаналізовано еволюцію статусу та ролі гуманітарії в науковому пізнанні. Особливу увагу приділено обґрунтуванню необхідності по-

шуку шляхів і засобів інкорпорації духовно-морального компонента в теоретичні побудови сучасної науки.

Гуманітарія, природознавство, коеволюція, екологія, мораль, екологічна етика.

У період класичного природознавства природа розглядалася як мертва сума окремих явищ та процесів. Реальні загрози для майбутнього, як наслідок такого типу світобачення, стали осмислюватися порівняно недавно. Це вже тепер набуває поширення термін «виживання» в «олюдненому» й деформованому людською діяльністю природному оточенні. «Чотириста років європейського (і американського) домінування над світовим співтовариством настільки змінили світ, що він вже не нагадує середовище, в якому розвивався *Homosapiens* і для якого він був генетично пристосований» [5, с.105].

Проте людство і нині часто-густо постає перед науковим аналізом як пересічна агломерація біологічних істот, для якої першорядним є економіка (виробництво та розподіл), задоволення своїх потреб. Але ж воно (людство), крім цього, є сукупністю істот, об'єднаних в соціум, істот наділених розумом і духовністю, здатністю до творчої рефлексії і вродженою здатністю до моральнісних роздумів. Несподівано виявилось, що наукове знання, – одне із самих суттєвих досягнень людства, – само по собі не є благом, як це вважалося з часів Сократа. Наука потребує соціального контролю, що орієнтує її на служіння суспільному прогресу. За межами соціально-морального використання наукове знання втрачає культурно-гуманістичний вимір та впадає у фаустіанські колізії, до яких веде цинізм знання, позбавленого моральних обріїв [7, с. 203].

Однією з головних ознак переходу наукового пізнання до постнекласичного етапу є залучення до нього соціоприродного тла, на якому воно здійснюється, його гуманізація й гуманітаризація, а також включення як невід'ємного, внутрішнього, а не зовнішнього *духовно-моральнісного аспекту*. Епоху постнекласики у науковому пізнанні характеризує якомога повне врахування ціннісно-цільових структур соціуму, зв'язку внутрішньонаукових цілей з позанауковими (соціокультурне тло). Акцентується увага на відповідальності дослідників за продуковане ними нове знання та наслідки його застосування. Онтологічна реальність постає не як об'єкт пізнання, а як співбесідник. Феномен співіснування природи та культури постає як діалог (від монологізму до діалогізму).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постановка і вирішення проблеми гуманітарного знання та його співвідношення з природничим присутня в працях багатьох вітчизняних дослідників. Починаючи з 60-х років, радянські філософи намагалися вирішити цю проблему в межах теорії пізнання. Праці Г. А. Геворкяна, Е. В. Ільєнкова, П. В. Копніна, Г. Д. Левіна, Т. І. Ойзермана, Е. М. Чудинова, П. С. Заботіна, Д. П. Горського, Б. С. Грязнова, В. А. Лекторського, В. К. Лукашевича, В. І. Метлова, М. В. Мостепаненко, Є. П. Нікітіна, Й. І. Ракитова, Г. І. Рузавіна, В. С. Стюпіна, Б. Г. Юдіна.

Як онтологічна передумова виникнення єдності наук висувалася теза «Людина – природа». Дана проблематика розглядалася сучасними українськими дослідниками П. Д. Тищенко, Р. С. Карпінською та ін.

Самі по собі гуманітарне знання та гуманітарна освіта є надзвичайно складними утвореннями, які завжди були в центрі уваги як широкої громадськості, так і владних інституцій. На наших теренах вони активно використовувалися, перш за все, в ідеологічних цілях, зокрема, у процесі обґрунтування таких ідеологем, як «науково-технічна революція», «формування нової людини», «всебічне врахування людського чинника в соціальному будівництві» тощо. У результаті почала зникати межа між науковим аналізом та ідеологічними конструкціями. Розвиткові власне гуманітарного знання, глибокому дослідженню специфіки та природи цього феномена, як необхідної передумови гуманітарної освіти, було приділено вкрай недостатньо уваги і на загальному тлі вітчизняної науки вчені-гуманітарії (за винятком тих, що були «вписані» в державний ідеологічний істеблїшмент і очолювали виконання «соціальних замовлень») розглядалися як не зовсім доречна об'єктивна данність, з якою керівники держави й «організатори науки» змушені були рахуватися. Владні структури мало цікавилися науковими розробками гуманітаріїв, проте вимагали від них «ідеологічного обґрунтування» й наділення сенсом прийнятих ними «історичних рішень». Слід зауважити, що означена тенденція зберігається дотепер. І нині гуманітарна інтелігенція вважається відповідальною за соціально-політичну, економічну та духовну кризу в суспільстві.

Щодо природознавства, то воно теж не уникло розкладаючого впливу політизації. Владні інституції в усьому світі постійно здійснюють тиск засобами ідеології, або капіталу й майже привели природознавство до стану «беспосередньої виробничої сили». Частина природознавства була повністю інтегрована у військово-технічні та адміністративно-економічні структури. Вся наука, таким чином, брала, (а почасти й бере) активну участь в обслуговуванні ідеологій та інтересів владних інституцій. Розвиток як гуманітарії, так і природознавства багато в чому знаходиться під впливом «скеровуючих» директив адміністративних систем, представники яких, як правило, не є компетентними в питаннях стратегії наукового поступу [3, с. 26–27].

Створився небезпечний дисбаланс між природничими та гуманітарними науками. Ще О. Койре, відомий спеціаліст з філософії та методології науки, звертав увагу на ту небезпечну ситуацію, що наука підмінила наш світ якості і чуттєвого сприйняття, світ, в якому ми живемо, любимо й помираємо, іншим світом, – світом кількості, втіленої геометрії, світом, в якому немає місця людині. Світ науки став повністю відокремлений від світу життя. «Професіоналізм» науки, що стала масовою професією, поступово відходить від фундаментального орієнтиру – пошуку істини. Головним стає практичне застосування її результатів. Природа із Книги Буття і втілення Замислу Божого перетворюється в матерію для маніпуляцій, в об'єкт утилітарних цілей. Головною функцією науки стає служіння керів-

ництвом для технологічних, економічних, політичних та інших рішень. Наука дистанціюється від вирішення проблем людського існування.

Мета дослідження – проаналізувати еволюцію статусу та ролі гуманітарії в науковому пізнанні.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що гуманітарні науки виникли раніше за природознавчі. Витоки гуманітарії пов'язуються з творчістю Сократа, який на місце натурфілософії античних «фізиків» поставив у центр філософського дослідження проблему людини. Пізніше Сенека, Б. Паскаль, М. Монтень та інші відомі мислителі стали яскравими її представниками. «Науковий інтерес до соціальних і політичних питань навряд чи є менш давнім, ніж інтерес до космології і фізики; в давнину були періоди (маю на увазі політичну теорію Платона і збірник конституцій Аристотеля), коли соціальна наука навіть випереджала природничі науки. Та завдяки Галілею і Ньютону фізика несподівано зробила такий ривок уперед, що залишила позаду всі інші науки. А від часу Пастера – Галілея біології – біологічні науки досягли майже такого ж успіху. Тим часом, соціальні науки все ще, здається, шукають свого Галілея» [15, с. 27].

Фахівці вважають, що поняття «гуманність» та «гуманітарія» в античній традиції вживалися як синоніми. В епоху Відродження їх семантичне поле було розведено: гуманність стала узагальненням функції антропоцентристського світогляду, а гуманітарія – тлумачилась як історико-філологічна та філософська освіченість – «*studia humanitatis*». Нині знову спостерігається тенденція їх зближення. В метаекологічному контексті гуманізація життя передбачає його гуманітаризацію. Дисциплінарність та спеціалізація класичного природознавства приводили, за висловом А. Н. Уайтхеда, до фундаментального дуалізму матеріального та свідомості. «А в розділяючому їх просторі знаходиться поняття життя, організму, функції, дискретної реальності, взаємодії, порядку природи, котрі в сукупності, утворювали ахілесову п'яту всієї системи» [19, с. 114]. Саме інтеграція цих фундаментальних блоків науки й дозволяє опанувати складною проблематикою, що опинилась у означеному «розділяючому просторі». До того ж, стає очевидним, що гуманітарне знання є немислимим без зіставлення його з природознавчим.

Humanitas – це буквально все, що властиве людині. Гуманітарія покликана культивувати найкращі риси людської природи: благородство, милосердя, освіченість, загалом гуманність. Тобто, вона може розглядатися як мета (власне самоціль) та як засіб соціальної адаптації, включення здобутків сучасної науки, в тому числі й екології, у контекст загальнолюдської культури. Тому термін «гуманітарність» вживають як синонім терміна «культура знання».

Нині дуже активно вживають терміни «гуманізація» та «гуманітаризація» науки (в основному йдеться про природознавчі). Карпинська Р. пропонує розводити поняття «гуманізація», зокрема, біології – модифікація соціальної орієнтації сукупного біологічного знання, зростання значущості гуманістичних орієнтирів у природознавстві та практичному застосуванні його результатів та «гуманітаризацію» – багатопланова конверген-

нція біології та системи гуманітарних наук (етика наукового пізнання, соціальна детермінація розвитку фундаментальних напрямів природознавства тощо).

Слід зауважити, що дані процеси є різними, хоча і взаємопов'язаними. Міра гуманітаризації біологічного знання відбиває рівень його гуманізації, причому, як у плані внутрішньо дисциплінарному, так і у процесі впливу біології на формування гуманістичних орієнтацій сукупного наукового знання. Гуманістична спрямованість природознавства, у свою чергу, робить його сприятливим для впливу з боку гуманітарної, культурної сфери. Надзвичайно яскравими й переконливими прецедентами гуманізації та гуманітаризації природознавчої науки насичений еволюційний досвід екології, що здійснила перехід від пересічної дисципліни біологічного профілю до сучасних концептів соціальної екології, екологічної культури, екологічної політики, екології духу тощо.

Як зазначає У. Р. Каттон, «нагальна потреба постекзуберантного людства - (постекзуберантний світ – це світ, для якого закінчилась Епоха Достатку. – Прим. авт.) – залишитись гуманним перед лицем дегуманізуючих процесів. Для цього нам прийдеться віддати перевагу не розширенню матеріального споживання, а більш глибоким, моральним цінностям» [5, с. 24]. До речі, свій навчальний курс він назвав «гуманітарною екологією». Більш радикально висловив подібну думку А. Н. Уайтхед: «Сучасна філософія «зобов'язана шукати світогляд, здатний врятувати від загибелі людей, для яких є вартісними цінності, що виходять за межі задоволення тваринних потреб» [19, с. 560].

З іншого боку, сьогодні як ніколи гостро постає потреба у своєрідній «натуралізації» гуманістичного ідеалу, всебічному врахуванні цілісності людської природи з її матеріальними й духовними характеристиками та «вписуванні» феномена людини в континуум природного довкілля. У даному аспекті можна говорити про реабілітацію терміна «натуралізм», який традиційно розглядається як визначення одnobічного природничонаукового підходу до вивчення складних явищ людської життєдіяльності. Вернадський В. чітко розділяв фізичне й натуралістичне розуміння природи, віддаючи перевагу останньому. Натуралізм як домінування редукціоністської методології, як настійливе намагання звести складні явища (біологічні та соціальні) до більш простих – це, швидше, фізичне, а не натуралістичне розуміння природи за В. Вернадським. «Досі історія людства й історія його духовних виявлень вивчається як самодостатнє явище, що вільно й незакономірно проявляється на земній поверхні, в навколишньому її середовищі, як дещо чуже. Соціальні сили, що в ній проявляються, вважаються значною мірою вільними від середовища, в якому проходить історія людства» 1, с.197].

Нині набуває актуалізації натуралізм в розумінні Й. Гете, О. Гумбольдта, В. Вернадського як цілісне світовідчуття, орієнтоване на реальний «життєвий світ» з усіма його ознаками і властивостями. Натуралізм, де перетинаються процеси «натуралізації людини» та «гуманізації природи», де залучається не тільки розум, а й інстинкти, зокрема, за умов

сучасної екологічної ситуації, інстинкт самозбереження. Недарма одним із проявів людської мудрості вважають здатність дослухатися до своїх інстинктів. Натуралізм в такому розумінні не тільки не ігнорує духовний світ людини, а, навпаки, сприяє його адекватному усвідомленню. За А. Н. Уайтхедом, натуралізм романтичного відродження був протестом проти виключення цінностей із традиційного наукового контексту, протестом з боку «органіцистського» бачення природи. Завданням сучасної філософії він вважав виконання об'єднуючої функції у науковому пізнанні для формування цілісної наукової картини світу і подолання розриву науки з нашим естетичним та етичним досвідом [19, с.154].

Гуманізація природничих наук стимулюється розвитком уявлень про живе (біологія і соціогуманітарія) та таким методологічними засобами, як *коеволюція* (принцип сукупного розвитку) та *діалогічність* (принцип наукового пізнання). Стратегічний контекст науки про живе включає в себе питання про життя і свідомість, про межу між живим і неживим, людиною та твариною. Всі ці питання мають принципову значущість для гуманітарної культури. Коеволюція – термін для позначення механізму взаємопов'язаних змін фрагментів цілісної системи, що розвивається. Термін має полісемантичний характер: його вживають не лише в біології – він має статус загальнонаукового поняття. Основні напрями його застосування: а) у біології, у процесі осмислення механізму ускладнення організації та взаємозалежної еволюції живих систем, на макро- та молекулярно-генетичному рівнях; б) як позначення процесу взаємозалежного розвитку людини та біосфери – М. В. Тимофеев-Ресовський (1968); в) як уособлення синтезу й організації знання у філософії та методології науки; г) як механізм цілісної генно-культурної еволюції в теоретичних побудовах сучасної соціобіології.

Принцип коеволюції набуває широкого поширення в процесі дослідження системи «*природа – людина – суспільство*» та глобально-еволюційної проблематики. Зокрема актуальні проблеми мирного співжиття і співробітництва людей, за умов поліфонії культур і релігій, для свого вирішення теж потребують коеволюційного підходу. Саме за допомогою принципу коеволюційності можна подолати стереотипи сприйняття економічних, соціальних, культурних та екологічних чинників як окремих, не залежних один від одного. Коеволюційна стратегія задає нові перспективи для організації знання, особливо в аспекті усвідомлення взаємозалежності світу природи та світу людини, їх діалогу.

Проблема діалогу в науковому пізнанні та соціальному бутті є традиційною в гуманітарії та філософії (Сократ, Ксенофонт, Платон, Цицерон, Августин, Г. Сковорода, М. Бубер, М. Бахтін, Е. Левінас та ін.). Можна сказати, що вся гуманітарія є принципово діалогічною. Тому проблема гуманізації та гуманітаризації у сучасній науці потребують певного переосмислення значущості діалогу як засобу наукового аналізу. Ґрунтовний аналіз феномена діалогічності зроблений у монографії Л. Озадовської "Парадигма діалогічності в сучасному мисленні" [14]. Людина живе у соціальному оточенні в режимі спілкування (комунікації). Важко переоцінити

значення спілкування у сфері науки (діалог серед членів наукового співтовариства та діалог з природою). Бубер М. досліджує проблему діалогу в трьох вимірах: діалог між людиною і Богом, людиною та людиною і між людиною та світом. Спілкування з чимось іншим, знайомство з ним, орієнтація з оточенням є необхідною передумовою існування людини. Діалогічність, навіть у міжособистісному спілкуванні є надзвичайно складним явищем. «Діалогізм – це зіткнення радикально різних логік мислення, обмін інформацією не тільки між реальними учасниками діалогу, але і внутрішній діалог у формі взаємодії різних поглядів, що розвиваються одним і тим самим суб'єктом» [14, с. 27].

Інтеграція зусиль природознавства та соціогуманітарних дисциплін, особливо в контексті осмислення феномена людини, що традиційно так чи інакше здійснювалася в медицині та педагогіці, отримала суттєвий поштовх у таких сучасних напрямках наукового аналізу як, *біофілософія, філософія людини, соціобіологія, еволюційна епістемологія, екологія, філософія техніки*. Принципове протиставлення знання про природу (номо-тетичного) знання про суспільство (ідеографічному), обґрунтоване в працях О. Конта, В. Віндельбанда та Г. Ріккерт, нині успішно долається. Стає очевидним, що незважаючи на всю їх різність, вони органічно доповнюють одне одного в процесі цілісного освоєння дійсності. Таке взаємодоповнення на перших порах відбувалося шляхом запозичення гуманітарними дисциплінами методології точного природознавства, яке традиційно було зразком і уособленням науковості взагалі. Проте «картезіанська програма» обґрунтування дослідницького процесу не могла враховувати специфіку гуманітарії. Тому конкретні гуманітарні дисципліни, заглиблюючись у предмет свого дослідження (мову, психіку, культуру тощо), користувалися методологією «точних наук», як єдиним взірцем наукового дослідження, досягали, звичайно, певних успіхів, але відходили від реально-го «людського світу», тобто втрачали свій предмет.

Некlessа О. вважає, що суспільним наукам завдає шкоди тяжіння до статусу природничих дисциплін. Вони забули власні гносеологічні корені з аристотелівського кола політики та моралі, уявлення про органічно властиві людям свободу та «категоричний імператив». З іншого боку – їх можливості помітно вирости б, якби вони використовували такі досягнення «чистого розуму», як інформатика, теорія систем, кібернетика, синергетика, еволюційна теорія і теорія катастроф, теорії динамічного хаосу, генетики, семіотики, лінгвістики тощо. Позаяк «історична фізика» є невіддільною від «історичної метафізики».

Соціальні науки зупинилися нині перед історичним вибором, який стимулює створення методологічних підвалин гуманітарного знання. Сфера гуманітарного виявилась набагато складнішою, ніж сфера «натуральної філософії». Закони внутрішньої природи людини і закони «зоряного неба» належать до різних всесвітів. Кризовий стан суспільних наук – «ще одне свідчення того, що криза сучасної цивілізації має системний характер, охоплює не лише політичні, економічні, правові, культурні інституції, але й саме світовідчуття людини, її погляди на мету й сенс буття» [13, с. 59].

Отже, для сучасного наукового пізнання надзвичайно актуальною проблемою є створення ефективної методології соціогуманітарного знання, здатної входити у творчий контакт з традиційними і новітніми методами природознавства. Це не проста задача. На думку В. Межуєва, методологи, що працюють в галузі природничих наук, відчують себе менш впевнено в галузі суспільних наук. Це, – як він вважає, – різні рівні методології науки, а не дві паралельні лінії. Вони являють собою два поверхи єдиної науки. До суспільних наук ми піднімаємось на «верхній поверх», котрий відрізняється від першого не лише більш пізнім часом свого з'явлення, але і більш складною, а в перспективі й більш розвинутою, теоретичною формою знання. Це відповідає співвідношенню природного і суспільного буття в реальному світі. «Зрівнялівка» цих поверхів дає негативний ефект. Методи, що працюють на «нижньому поверсі» є непридатними для «верхнього». Разом з тим, «соціальне пізнання стає однобоким і абстрактним, якщо абстрагується від природних умов як передумов людської діяльності» [12, с. 340].

Поппер К. взагалі вважав, що кризовий стан соціальних наук є наслідком їх настирливих намагань копіювати методи фізики за умов їх одностороннього розуміння. Його головне заперечення історизму спиралося на тезу, що за допомогою раціоналістичних (наукових) методів неможливо передбачити хід історії. Тому некоректним є термін «історична необхідність». Причому заперечення наперед передбачуваного історичного процесу в нього не експлікувалося з традиційного класичного протиставлення мінливого соціального та незмінного фізичного світу. За К. Поппером, наукові відкриття в точному природознавстві є такими ж непередбачуваними, як і в суспільствознавстві. Тому він піддавав критиці уявлення про завершену точність наукових доведень. Логіка й математика розроблюють лише засоби наукового опису світу, але не надають нам інформації про нього.

Значущість теоретичних положень природознавства полягає не в їх абсолютній достовірності, а в постійній можливості й необхідності їх фальсифікації. На цих засадах, на його думку, можна формувати певну єдність природознавчих та соціогуманітарних наук. Тоді, замість покладання на «об'єктивні закони історичного розвитку», слід формувати суспільні проекти шляхом удосконалення методу проб і помилок, методу часткових змін і протистоянь. Об'єднання методів природознавства та суспільствознавства має полягати в узагальненні, елементах гіпотетико-дедуктивних конструкцій та постійному процесі селекції ідей унаслідок фальсифікації усталених положень [16, с.155]. Нині методологи та філософи науки аргументують положення про те, що ідеографічність може бути властивою й точним наукам, а номотетичність – соціальним (К. Поппер, В. Лекторський, В. Стьюпін та ін.). Саме на цій підставі гуманістична психологія (А. Маслоу), поставивши за мету створення нової концепції людської особистості, "вивчення людського в людині" не пориває з такими "номотетично" налаштованими галузями психології, як фрейдизм та біхевіоризм. До того

ж, вона орієнтує на обов'язкове врахування синкретичного зворотного зв'язку між фізичним та духовним здоров'ям.

У літературі робляться цікаві спроби виокремлення низки спеціальних принципів науково-гуманітарного знання. Зокрема В. Кувакін пропонує такий перелік цих принципів:

- позитивність – зацікавленість і доброзичливість;
- афірмативність – стверджувальність, переконаність у аргументації;
- пробабілізм – імовірнісний характер мислення, суджень та оцінок;
- фаллібілізм – сприймання помилок розуму і людини в цілому як природної необхідності, якої майже неможливо уникнути;
- плюралізм і терпимість – сприйняття альтернативних міркувань;
- здатність визнавати помилки власні та помилки іншого [8, с. 91].

Зближення світоглядних та методологічних позицій природознавця та гуманітарія є особливо продуктивним саме на *метаекологічному* ґрунті. Широкий діапазон складних і драматичних проблем, що постали нині перед наукою, не може бути успішно вирішеним без такої кооперації. І це не виглядає перебільшенням. Взяти хоча б проблему протистояння штучного та природного. На думку російського філософа В. Кутирєва, світ штучного нині поглинає світ природний. У зіткненні природного та штучного він вбачає коріння глобальних, фатальних проблем нашої цивілізації. Природне та штучне – це два альтернативні, несумісні та ворожі світи. У цьому трагічному протистоянні перемагає штучне (винайдене). Людина стає все менш значущим фрагментом у світі штучного, створеного нею ж. Усі філософські проблеми – діяльності та спілкування, пізнання й розуміння, істини та блага тощо – впираються в розв'язання завдань збереження природної людини в середовищі, яке дедалі більше стає штучним. Уособленням штучного є невпинно прогресуюча комп'ютерна техніка. Комп'ютери з помічників (засобів) стають рівноправними учасниками спілкування і в перспективі (недалекій, на думку розробників цієї техніки) можуть перетворитися в «осіб, що приймають рішення». Таким чином, засіб перетворюється на мету, знання – на інформацію, а творчість – на конструювання. Живе опиняється за межами життя. Світ стає віртуальним та «постлюдським» [9].

Ставлення людини до природи нині набуває такого ж моральнісного значення, як і ставлення людини до людини. По суті, це одне й те саме ставлення. І цю обставину мають на увазі, коли кажуть про перехід морального імперативу в імператив екологічний. Окреслене коло питань, в основному, й цікавить спеціалістів з «новітньої» етики, що в сучасній літературі визначається по різному: «етика виживання», «біосферна етика», «екологічна етика», «етика живого» тощо.

Як зазначав К. Поппер, ми є продуктами природи. Але сама природа надала нам владу змінювати світ, передбачати й планувати майбутнє й приймати далекосяжні рішення, за які ми морально відповідальні. Постає нагальна потреба у переосмисленні *стратегії людства в планетарному масштабі*. А для того, щоб взяти на себе таку відповідальність, слід про-

думати програму подальших дій, кардинально переосмислити систему цінностей. На перший план виходять цінності життя, пошук шляхів та засобів виживання людства за умов прогресуючого погіршення екологічної та соціальної ситуації. Активно здійснюється перегляд традиційного ставлення як до людини, так і до природи, пошук нових духовних засад подальшого цивілізаційного розвитку, формування нових ідеалів людської діяльності й нового розуміння перспектив людини.

Творення нової системи «моральних цінностей сучасного людства» зовсім не означає, що треба починати з нуля, відкинувши все традиційне, добре апробоване, хоча такі занадто радикальні пропозиції мають певне поширення. Значно більше дослідників роздумують над тим, щоб повернутися і уважніше придивитися до таких вічних цінностей, як розсудливість, справедливість, стійкість, помірність. Оновлена система цінностей не може бути простим їх переліком, конгломератом не пов'язаних між собою сутностей. У цьому аспекті викликає інтерес "теорія базових потреб", запропонована А. Маслоу. Гармонійний взаємовплив потреб фізіологічних (харчування, вода, житло тощо) та потреб гуманітарних (залежності, прихильності, любові, потреби естетичні тощо) є необхідною передумовою для формування таких дійсно базових потреб, як потреби в оцінюванні, в самоактуалізації, у бажанні знати і розуміти [10, с. 372].

Пошук принципово нових цінностей, у першу чергу, змушує звернутися до екологічних реалій, до фундаментальної філософсько-світоглядної опозиції «людина – природа». У літературі надзвичайно активно осмислюється означена дилема під кутом зору її бажаного статусу: єдності людини та природи, або гармонізації стосунків між ними. «Слід випрацювати особисте ставлення до того, що ми називаємо «екологічними фактами життя»; ці факти впливають на наше життя значно більшою мірою, ніж події, що виносяться на заголовки газет. Для розуміння істинної складності людської ситуації, необхідна дійсно екологічна перспектива» [5, с. 28].

Нині надзвичайно актуалізується проблема спорідненості знання про сутність життя і знання про суспільство. Про необхідність гуманізації природничих наук писали такі відомі представники "точного" наукового знання, як А. Ейнштейн, А. Пуанкаре, В. Вернадський, Н. Бор, В. Гейзенберг та ін. Своєрідним, з'єднуючим природознавство та соціогуманітарію, містком традиційно вважається біологія (наука про живе). Вона стала ближче до матеріальних потреб суспільства, зробилася органічною складовою складної системи суспільної ідеології. Феномен життя в класичній науці сприймався лише як «форма існування білкових тіл» (Ф. Енгельс), або якась незбагненна «життєва сила» (Г. Дріш). Як слушно зауважує П. Тищенко, воно «опиняється на перехресті двох рівною мірою одnobічних тенденцій – антропологізму та фізикалізму в сучасному науковому пізнанні, виступаючи опосередкованою ланкою між культурою, з одного боку, та неживою природою – з іншого, пов'язуючи їх в єдине ціле, але й, одночасно, роз'єднуючи та протиставляючи їх» [18, с.143]. Саме ця обставина й

зумовлює принципову різницю в методологічних підходах до аналізу проблем природознавства та гуманітарних наук.

Споконвічне протистояння природознавства та гуманітарії дається знаки й на сьогодні. Чарльз Сноу уподібнив їх двом Всесвітам, які розбігаються в різні боки безмежного Космосу. Радикальне розведення природознавства та гуманітарії проводиться на підставі положення М. М. Бахтіна про те, що текст є первинною данністю і висхідною точкою кожної гуманітарної дисципліни. З цього виводять положення, що природознавство вивчає речі, а гуманітарія – тексти як духовний продукт, або продукт думки.

На можливість формування цілісної наукової картини світу, зокрема між біологією, соціальними та гуманітарними науками, як важливої передумови вирішення екологічних та біоетичних проблем, наголошував відомий американський біохімік В. Р. Поттер. Прикметним у цьому відношенні є те, що за умов такої інтеграції ще більше посилюється скепсис щодо можливостей точного прогнозування параметрів розвитку соціоприродних систем навіть у найближчому майбутньому. З огляду на це, В. Р. Поттер висловлює серйозні застереження до людей які впевнені в тому, що лише вони знають вірний шлях розвитку, по якому повинні слідувати всі інші. «Як вчений і біолог, я надаю особливого значення тому факту, що майбутнє неможливо передбачити і що жоден окремо взятий проект не може забезпечити стовідсоткового успіху у майбутньому» [17, с. 162]. Такий підхід, на його думку, здатний бути ефективним засобом проти догматизму і стимулювати формування плюралістичної методології при вирішенні загальних комплексних проблем сучасності.

Поєднання природничого та соціогуманітарного аспектів є необхідною передумовою інтеграції роз'єданого конкретно-екологічного матеріалу в єдину систему, надання навчальним програмам з екології визначеності й концептуальності. Загалом екологія стає важливим епістемологічним фактором сучасного наукового дослідження і необхідним компонентом становлення нової системи освіти нашого сучасника.

Завдяки означеному підходу до вивчення реалій сьогодення, відбувається інтеграція еволюційних та цивілізаційних процесів у світі, які були «розібрані» природознавством та суспільствознавством і не осмислювалися в єдиному контексті. До недавнього часу людина як природна складова біосфери мало цікавила вчених. А з поля зору суспільних наук випадає цілий пласт природознавчих проблем, тому вони й виявилися не готовими до «екологічного виклику». «Лише через екологію ідеї природознавств, насамперед, теорії самоорганізації (або ж універсального еволюціонізму) починають проникати в науки про суспільство, висвітлюючи найскладніші питання його взаємин із природою» [11, с. 5]. Саме на цьому шляху з'являються можливості переосмислення й подолання ситуації, коли антрополог визначає людину в протиставленні тварині, культуру – у протиставленні природі, а царство людей як уособлення порядку – природному хаосу.

Поєднання гуманітарного та природничо-наукового знання є необхідним для подальшого розвитку людської цивілізації. У сучасній літера-

турі багато уваги приділяється формуванню нових, постнекласичних форм пізнання, в яких був би подоланий надмірний об'єктивізм класичної науки, що значно наблизило б дослідників до реального «життєвого» світу. «Слід долати звичайну бездушність панівного стилю пізнання, боязнь метафор, аналогій та порівнянь, інших відчуттєвих форм освоєння навколишньої дійсності» [9, с. 7].

Реалізація нагальної потреби в концептуальному синтезі природознавства та соціогуманітарії здійснюється, як з боку наук про природу, так і з боку комплексу наук про людину та суспільство. Як слушно зазначав Б. Коммонер, «якщо спеціаліст (еколог) буде утримуватися від вторгнення в хащі економічних та політичних наук, тоді представники останніх змушені будуть самі прокладати собі шлях до не менш заплутаних хащів наук про наавколишню природу» [6 с. 181]. Не без впливу гуманітарії, сучасна наука починає орієнтуватися не лише на отримання істини, – усе більше беруться до уваги загальнолюдські цінності цивілізації.

Вважається, що перші зустрічні кроки сучасного природознавства до пізнання реального світу з урахуванням його гуманітарного контексту почали здійснюватися, перш за все, через термодинаміку та синергетику. І. Пригожин, І. Стингер, Г. Ніколіс та ін. показали, що в природознавстві гносеологічна ситуація постає більш складною, ніж уявлялося в класичний період. У нерівноважних (дисипативних) структурах порядок виникає спонтанно з хаосу в процесі самоорганізації. Він виникає випадково і, разом з тим, з певною необхідністю. Коли складна система переходить поріг усталеності (точка біфуркації) вона переходить в інший стан, передбачення якого є принципово неможливим. Органічна природа є чудовою ілюстрацією нерівновісних систем. Кожний фрагмент живого робить постійний вибір одного з варіантів майбутнього за допомогою флуктуацій та за умов поєднання необхідності й випадковості. У сучасній науці кожний об'єкт дослідження не може бути пізнаним «відстороненими очима», перебує підключення дослідника як розпізнавальної (сприймаючої) системи. Образ науки набуває людських вимірів, а людина стає виразником і репрезентантом творчих можливостей Універсуму (С. Кримський).

Формування соціоприродного підходу до вивчення складних проблем сучасності через гуманізацію та гуманітаризацію фундаментальних природознавчих дисциплін не є панацеєю й зовсім не приводить до успіху в чисто автоматичному режимі. Звичайно, науки соціально-гуманітарного комплексу здобули «права громадянства» в сучасній класифікації наук, проте й до сьогодні вони не почуваються як абсолютно рівні з напрямками «точного природознавства». Навіть новітні наукові утворення, «очолювані» соціальною екологією та соціобіологією, в яких зроблені рішучі кроки в аспекті інтегрування природознавства та соціальних наук, все ж таки роблять акцент на природознавство (біологію). Сміливі допущення про генетичне детермування природи людини (її залежність від генного спадку, міркування про рівність усіх біологічних видів і рівноправність з ними вчорашнього "царя природи", призводить до розуміння культури не як чогось надприродного, а як лише засобу реалізації природних потенцій у суспільстві.

«Гуманітарному знанню відмовляється у всякій позитивній специфіці, воно розглядається як принципово редуковане до природознавства. Звідси один крок до того, щоб проголосити розвиток науки формою природного добору, техніку – боротьбою за існування, а істину – варіантом адаптації індивіда до середовища шляхом зменшення кількості помилок» [4, с. 10]. Причому йдеться не про минулі, а про сучасні інтенції, поширені в науковому співтоваристві. Соціогуманітарні науки, звичайно, не можуть відповісти тим же; тут значно менше онтологічних підстав. До того ж, певно, впливає комплекс «старшого брата». Хоча існують прецеденти: зокрема, неотомісти (які звичайно мають відношення до гуманітарії) не відкидають новітні відкриття представників природознавства і вважають їх додатковими свідченнями мудрості Божої. Гадаю, що певні «нестиковки» між головними блоками науки (природознавства та соціо-гуманітарії) у складному процесі їх інтеграції є природними і навіть неминучими. Проте іншого шляху створення єдиної органічної та цілісної картини світу, мабуть немає.

Досвід вивчення соціоприродних систем, принцип соціоприродності «світу людини» є необхідною передумовою для подолання фрагментарності наукового та філософського знання, осмислення можливостей зворотного впливу філософії та науки на формування нових норм, установок та ідеалів культури. Потреба в «соціоприродному мисленні» сьогодні є очевидною. Вирішити актуальні проблеми сучасності за умов розірваної спеціалізації й дисциплінарності «наукової картини світу» видається проблематичним. *Природниче та гуманітарне*, у намаганнях сучасної філософії науки, компонується у єдиний цілісний контекст, як взаємопов'язані та взаємозалежні феномени.

Висновок. Отже, можна стверджувати, що гуманітарні науки є не просто відмінними від природознавчих. Ця відмінність є не абсолютною, про що переконливо свідчить активний процес «гуманітаризації» фундаментальних напрямів сучасного природознавства і, у першу чергу, екології. *Гуманітаризація*, звичайно, зовсім не орієнтує на *злиття, або еклектичне поєднання фрагментів природознавства і гуманітарії*. Інтеграція та взаємодоповнення при вирішенні глобальних проблем сучасності не загрожує втратою їх власного поля досліджень та самодостатності.

Список літератури

1. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1989. – 260 с.
2. Гуманитарное знание. Сущность и функции. – СПб. : Изд-во С-Петербургского у-та, 1991.
3. Естественнонаучное и социогуманитарное знание: методологические аспекты взаимодействия. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1990. – 201 с.
4. Касавин И. Т. Философия науки: несчастная дочь, или счастливая падчерица / И. Т. Касавин // Эпистемология и философия науки. – 2006. – Т. IX. – № 3. – С. 5–14.

5. Каттон У. Р. мл. Конец техноутопии. Исследование экологических причин коллапса западной цивилизации / У. Р. Каттон мл. – К. : ЭкоПраво, 2006. 255 с.
6. Коммонер Б. Замыкающийся круг. Природа, человек, технология / Б. Коммонер. – Л., 1974. – 276 с.
7. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 367 с.
8. Кувакин В. А. Научное мировоззрение и гуманизм / В. А. Кувакин // Вестник МГУ. Серия 7. Философия. – 2006. – № 4. – С. 84–92.
9. Кутырев В. А. Естественное и искусственное: борьба миров / В. А. Кутырев. – Нижний Новгород, 1994. – 200 с.
10. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М. : Смысл, 1999. – 424 с.
11. Моисеев Н. Н. Путь к очевидности. Расставание с простотой / Н. Н. Моисеев. – М., 1998. – 473 с.
12. Научные революции в динамике культуры. – Минск : Университетское, 1987. – 384 с.
13. Неклесса А. И. Трансмутация истории / А. И. Неклесса // Вопросы философии. – 2001. – № 3. – С. 58–71.
14. Озадовська Л. В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні / Л. В. Озадовська. – К. : ПАРАПАН, 2007. – 164 с.
15. Поппер К. Р. Объективное знание. Эволюционный подход / К. Р. Поппер. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 384 с.
16. Поппер К. Злиденність історизму / К. Поппер. – К. : Абрис, 1994. – 184 с.
17. Поттер В. Р. Биоэтика: мост в будущее / В. Р. Поттер. – К., 2002. – 215 с.
18. Пути интеграции биологического и социогуманитарного знания. – М. : Наука, 1984. – 240 с.
19. Уайтхед А. Н. Избранные работы по философии / А. Н. Уайтхед. – М. : Прогресс, 1990. – 717 с.

Проанализирована еволюція статусу і ролі гуманитарії в науковому пізнанні. Особливу увагу приділено обґрунтуванню необхідності пошуку шляхів і засобів інкорпорації духовно-морального компонента в теоретичні побудови сучасної науки.

Гуманитарія, естествознание, козволюція, екологія, мораль, екологічна етика.

This article provides analysis of the evolution of the status and role of humanity in the science cognition. A special attention is granted for justification of necessity of research of ways and means of incorporation of spiritual and moral component in the theoretical development of modern science.

Humanity, natural science, co-evolution, ecology, morals, ecological ethics.